

Партийжи амыдырал

Организаcтыг ажилдыг ачызьнда

СЭЖП ТК-ийн ноябрь болгон ийнэ Пленумарийн шийтгэлээр амыдыралга бодогдсан дээр Барын-Хемчик районийн «Кара-Хал» колхозта партиа организациаы партии-жн организаcтыг болгаш политикитг, кижигидилге ажилян экижидер талазы-биле чамдык ажыларны кылган. Моон мурунда колхозка буту коммунистерни каттыштырган чамгыс партиа эге организациаы турган болза, СЭЖП-ийн Уставынга үндэзилээш, ам үш партиа эге организациаы партиа комитетин тургускан. Ол чорук партиижи удуртугалы бугурту-телерге узам чоокшузаткан болгаш тус-тус бригадаларга ажил-агыйлында, партиинийн полит-массалыг-лаа айтырылганы шийттирилээрне таарымчалыр байдалды тургускан.

Колхоз төвүндөн барык 40 кило-метр иреште турар Сукпактан хойду бригадаларынын коммунистерни моон мурунда коммунистерни хуралына арай боорду, холдул чорашан клон олуражу, ырак-узак болгандан кол-дунда партиинийн хүн бүру амыды-ралындан хоорудачак турган болза, ам илде сүт-баран фермалык болгаш Сукпактын №2 бригаданын каттыш-тырган партиа эге организациаы тургустунган. Ам олар хуралдарын ай санымда чамыл, яны-бүрү айты-рылганы шийтирилген турар аларган болгаш коммунист бүрүсү тус-тузу-нда партиижи даялгалары, оюу күс-седир дээр коммунистерин илдепей берген.

Амгы жеде колхозта партиа органи-зациаынын кирчегинийн төвүнде мэдэйдик кыштагашкынын түтле организациаы эртертер эвес, а оюу продуктулуг чорун белдир соругла салдынан турар. Бо чамдын агаар-бойдулуг таарымча чогулдан колхоз малга четир саным чом баазанын тургуулу шыдаан. Илдег чүтө тө-

лаза, кыштагашкына белеквезди күштелдирип, оушын организаcтаары чүгүлэ. Колхозтун деискээри узлут болгаш кыштагаларын санын көвүдөдир база колдуну түгүзүнде малдын баш санын өзөжөди тургузар аргалар бар болгонда оу долу ажы-лаары чүгүлэ деп санааш, колхоз боштаар чери, партиа организациаы 15 кажааларны немей тутулуан бол-гаш колдуну бүрүсү 300 баштан хой эвес кылдыр өде тургускулаан. Шаан-да узустун хуузунда чурттал тургу-лааны, оюу соонда кагдымган Кара-Сутлу, Даштыг-Хөл-Бажы дээр чиж-жектгй терлерде немерде кажаалар-ны тутарын организаcтап турар.

Мал чөмн камнаар соругла-биле күш-денгели арган болгу дег мал-дарын бригадалар айы-биле үсүл-деп, чамгыс чөре тускайлаан. Моон мурунда тус-тус колдуну бүрүсүне арган малдары эвөшөп немерде чөм-биле хандырып турган болза, ам ол чорукту соксакш, хой бөлү-би-ле азырал турар. Кыштагашкыны белеквезде ам-лаа четир кылдын-маан чүгүлдерин иледири, оу дарып өди кылдыр-биле тус-тус бригадаларга хуралдарны чөокта чаа эртер-тирил. Орта малчынар кышты камнаар өрлөп алыры сүмележи, ажилда бар чөтөстери иледири шүтүмчүлөшөш, бригадалар айы-биле 10—10 хонуктан ажил планы тургузул, ол план бугулар ажилдаыр кылдыр дутурускан, бир дем-биле кыштагашкыны белеквезде аар-саар чөтөстери өдип алыр дээр олар ам ажилдап киришкен.

Мал ажилда кийилерин кул-турлуг болгаш материалдык амыды-ралын өккюдөр талазы-биле чамдык ажилдарны кылган. Колхоз бо чы-лын июнь айдан эгелен ай санынын

акша төлөвирине шилчөөни колхоз-чуларнын материалдык соңургалын белиткен.

Малчынарга бо чамдын 8 бажы-нары тулуп, 10 бажынары сеп-төөн, бир чунар бажынын, 1 кмыл булуну туткан. 19 бажынарыны кышалап, кладовкалан, сүт-баран фермалыче электри чырын, кин-дер ажил өгөзөш. Ам удаас Кула-Аксыр сүт-баран фермалыга Илчи-нин лампазы болдуңу чырын бер-ге боор.

Малчынарнын тускай хүнү 2 удаа 6 кезек чөре эртертири, аңаа културанын ажилдакчылары, кижигидилге, салыгы чөдиң, малчынарга бараанын садып, өмчн шийчигле-ни организаcтап тургулаан. Орта тускай эртерингөр болгаш колхоз боштаар чөриң төлөөлери барып, ажил-агыйлын мурунда турар соруглаарыны күүсөдирине малчына-рыны мобилизаcтап турган.

Устуде чамдык рки ажилдарын түнөөсүндө колхоз бо чамын мал бажын өстөрү планын хойлан өскөни бүртү күүсеткөөш. Көдө ажил-агый продуктуларын күрүсүне садар талазы-биле чыл планын сүттү—102, эьти—101,4 хуу кылдыр хуу-саз бөтинде күүседип, районду муракчы ажил-агыйларынын санына кирип турар аларган. СЭЖП ТК-ның декабрь Пленумун шийтирилгенге сорук кирген кара-хөлчүлөр келир чамын узам өки ажилдап, чөм чамдык аддыг чамында оларын муру-нда салдымган соруглаарын чөдишкисинг күүсөдир дээр чүтү-дүг ажилдаарына шийтирилгөр.

Х. ДЫРДАЙ, колхозта партиа организациаынын секретары.

«Тээли» совхозтун Монгуш Нанданга удурткан хой-жу бригаданында бо чамдын 200 тонна амгы кукуруза силосу салдымган, 86 тонна сикен болгаш хой кем-чээлдик нөгөн сула белеткеттинген. Ол бугу мал чөмн кыштагашкыны өки эртерингө узлуг умур-дузалыг болуп турар. Ындыг курлавырларны өл бригаданың белектеп алыр аргалыг болганынга, мал чөм култура-ларын тарыыр шөлдөрин чылдың-ча нарын, кузун суггарып ап турары узлуг умур-дузалыг болган. ЧУРУКТА: хойжу бригаданың бригадир М. Нандан кадайы Сержин-биле. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ХУН АЙТЫРЫ—КУУСКОМНУҢ ОТЧЁДУ

Тес-Хем район Советиниң чөокта чаа болган сессиясына райкуу-скомнун отчёт илестелдиң чуталашкан. Илестелдиң — райкуускомнун даргазы шь Бегин болгаш санал берген депутаттар чамгыс-даа доктаамал комиссияны ажилынын дугайын чуталаан. Райкуускомнун талазындан район Советиниң доктаамал комиссариның даргаларын семинарын-даа, сургаалдыг чөвүлел хуралдарында эртерберген. Район Советиниң узлуг өөрдигезинин талазы-биле доктаамал комиссиянын даргазы эш Суваң-оолдуң «солгун турганын дин-наан боордан башка, биске кандыг-

КУЗЕНЧИ ААЛЧЫЛАР

Тандынми «Тилелге» совхозунун Кара-Хал салбырында республика-нин ыр интилиелнин С. Бурбе удурткан концерт болуу чөокта чаа чораш. Салбырын чурттакчылары оларны чылы-биле уткуп алгаштар.

Концерт эгелээр мурунда Култу-ра министрствозунун төлөөзи эш Кулианов көдөо клубтарга кылза Чугунор ажилдарын дугайында амгыктык беседаны эртертирген. Оюу соонда концерт эгелээр. Концерттиң буту номерлери көрүкчүлөриң со-нуургалын хаара туткан. Илганын амгык ыраажы О. Биче-Сарынын «Чечек», «Динчигеш», С. Бурбе-нин «Чалынын налымы», Т. Бара-Тонунгун «Теве-Хаа» деп ырлары күүсеткени болгаш Хертек биле Ноддөөвтиң каттырылчыг танчыл-арын көрүкчүлөр адыш чамашкыны-биле үдөөшөр.

Аалчыларнын бараалгаткан солтн концерти дээр өөрүч четиргенивсти илестирешкан, моон сонгаар база калап аалдан келирипери Кара-Халкылар дилеп тур бис. Т. МОНГУШ, Кара-Халкы школынын башкызы.

Солун-даа, утка-шынарлыг-даа

«Илдег хүнү Ак-Туруг сууга бир-ле дугайында эртертип турары бо болгай, сонуурап көөр-дүр» деп болал-биле клубка чөдө берген мен. Клубтун делгем талан узлуг назим-лаа, амгык-даа кижилер шы-мрт долдуру олурупкан болган. Хө-роожөнер көжөөш. Илдег, ол көжөө-ши эгелен турары бо-дур.— Шы-райларымда өөрүшкүчү хүндү-зүрү ойнаан, силдир кеттиң-гилеңкеп, орден-хаймаалыг авалар-ны, чамды кыстары көөргө, чараш болгаш чөраганынч. Сактырга алды долдуру чүтүр бугу хаас, дилет болгаш узлуг чагай чөкөчкөр-даа дел-гелешкен.

Көжөөш Ак-Туруг сес чыл школа-зынын 1 болган 2 кластарынын өө-реникчилер ажилды, боттарынын кыргыз-агалары, иелери, угбалары-га белеткен алганы солун концертин бараалгашканар. Аңаа дөрт харлыг Даба Натана, беш харлыг Бичей Люба оларын ырлап, шулукутчан чаптапчы үнери, чараш, чаптап-чы аажы-чачынары киришкен секиз-сакмыж хайныктыңың көөр. Бистич кайгамчык чагай чуртүвуска төрт-түткен, аас-кежиктин мындыг чаштар саа-сал болган деп болгал кижиниң сеткили узлам-на кыптыгыч олулар.

Уртгалары кижидириниң дугайында башкы О. Ондарын беседасы

солун болгаш амгыктыг болганын демдегелээр керек. А совхоз бугу-дур-гезинин илде-бүрү адырларында өки ажилдап турар хой урулуг иелер: Чолада-кара, Дүл-Дарык, Карбаш, Чолада-оол, Чоладый, Норуун база өки ажилдап турар Айлың, Дол-чун, Сендик оларын ариннарин керүп, аттарын диннаары таадаргы болган. Аңаа өки ажилдап 8 иени өртөктей барааның биле шаллаан. Шаллаанаарынын бирөөш, хой урулуг, иени не Даслак Чолада-оол үе кө-жөзгө база чаалтырган, илчүлэ-даа аарлуг жүжү көзө шыдамай баргаш, ол мындыг чагаа чөрууван болган: «Бис магаалын өки үлө чурттан тур-бар бис, урулугар. Ол болза парти-нун болган чазыктан ачызы-дур. Ажил-ише ынак болулар, эш-өөрү-кериңи, угба-дунмалыларын хүндү-лөп морулар, оюн чагай чөвө чөк.» Узлагды берген, хой урулуг не шы-нык чуталаан-дыр. Шаанда эрге-ме-дел чок чораш не кижиниң бүтү-лө сеткил-сакмыжыга амгы үе-богаш кезир үе кайы хире үнелет бооп ту-рары оюн билидин көөр-дүр.

Көжөөшнн баш бир кезин илде-бү-рү окшоңор-биле эркен. Ол кижиги бү-рүсүңгө конгуч солун болгаш илден. Аңаа интини-биле ош шаа өөнарины организаcтап кирген: аттракцион, ырлар, таңчылар, аржым-биле

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ, Узлуг-Хем район.

каачыр, шоодай кеткеч чаржыр, кар-рак шарып сүт-сүг дээр оон-даа-кытай. Эң өки күсөдөлөп шапша-лардым. Бо бүтүгө кыргызанын-даа, чамгыларыны-даа сонуурагы бир дөмөй болуп, аңаа киржин турганы өөрүнчүг, 58 харлыг Комбу Анай, 50-лнч Натип, 60-лнч Долчуң ба-за 68 харлыг Чимбон ирей суглар-нык ырыааны солун болган.

Көжөөш эртертериниң чарыгдан акша-хөргиниң сурунун хөрежөө-нери боттарынын күзү-биле чып алгаштар. Моно организаcтаарыга Ак-Туругла хөрежөөнер чөвүдөсү-нелиң даргазы Клара Сириин болу-биле база башкылар Елизавета Даба, Кар-ма Янчапма болгаш өскөлөриңиң-даа иленилгич киришкенин демдегелээр чүгүлэ. «УТКА 25 чылы» совхозтун Ак-Туруг салбырында партиа эге организациаынын секретары эш Данырмын ол көжөөш эртертиң, бо-ду ырлап, таңчылап, солун чүдүл-дөр чуталап берип турганынга байыр чөдирер алаар.

Хөрежөөнер көжөөш конгуч сол-ун эркен. Хөрежөөнер эр-хөйлер-а ажилдарындан алгыда, амгыкты динталдымдар эртертип туралар. Оюу моон сонгаар-даа уламчылаары күөсөчиг.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ, Узлуг-Хем район.

кажаалары тутарыннын планын район бо чамдын күүсеткен. Илганыга бы-лаа кажааланын планын 46 хуу, ху-раган кажааланын—50 хуу күү-сеткен. «Чодураа» колхозтун бир колдун хонуну кажааан чөм, бир ко-лдан кажаанын чүгүлэ хаанаом кыл-дыган. Белеткеттинген мал чөмөри хөрежөлдөң чүгүлэ 12 хуузун ханды-рып турар. Ындыг түрүбүе, олар-ларын чөп ажилдавас чоруктарың фактыларын депутаттар боттарынын санааларына көргөскөнер.

Район бо чамын мал ажилынын продуктуларын бугу-дурениң болгаш күрүсүне садарынның планын чөдиш-кирин күүсеткен. Илганыга күрү-сеге сүт садарыннын планын 108 хуу, күдүрү—107 хуу, эьти—101 хуу кылдыр хуусаа бөтинде күүсеткен. Районда тарылта шөлү эркен чылгы-зындан калбарган. «Коммунизмче орук» колхоз гектар бүрүсүндөн ор-тумаа-биле 7—8 центнер дүжүттү алган. Узлуг чырымыннын, кандык камагалазын болгаш култу-ра айбан чөдөриңиң четкини өзүп, амгылы узам өкижин турары тодгар-тык чижектер-биле сессияга көрү-стүнген.

Ажилчы чоннарин, илганыга мал-чынарнын амыдырал-културлуг хандырылганынын дугайында сагыш салымчык—Советтериниң чутула-лара боолур. Бо талазы-биле районга бо чамын өдөөн чөмгөлөрү алган. Малчынарга 72 чуртталга бажы-нары, 10 чунар бажың, 5 кымыл булун туттушкан. Илганыга «Кому-низмче орук» колхоз малчынар хандырылганынын талазы-биле өске ажил-агыйлардан дээр ажилдап ту-рарын сессияга демдегелээр.

Өөң-биле кады ажил-агый бол-гаш култура тургузушкунга узлуг-тулганын чогуру делешеге чөдир ам-лаа тургустуунаанындан узлуг чөт-төстер бар болуп турарын сессияга демдегелээр. Районда малдын баш са-нын өстүрениң планы бо чамын күүсеттинер. Бо чамын илде-бүрү чылдагааныннан 17 муң аажы мал хорашан. Илганыга чыл мал эркен чылдагызындап ийи катан хой өгөн.

«Коммунизмче орук» болгаш Ленин аттыг колхозтарга беш чаш малдык бирөөш-ле өлүп хорашан. Мындыг бай-дардын бир кол чылдагааны болаз чаш мал кажааларынын чөдишкени боолур. Чаш малдын чүгүлэ 50 хуу-ду кажаа-биле хандыртышкан. Мал

«Межегей» совхозтун деискээ-ринде Узлуг-Кудук деп чөр бар. Совхоз хойжуларынын бирөөш Оюн Эндериңеевич Денең-оолдун кыш-ла шаак мында турар. Узлуг-Кудук де-вискээри — шээр малды кыштага-дырыга кайгамчык таарымчалыг чөр. Хоочун малчын Оюн Эндериң-еевич оуу илганын-ла шийли алган. Хой малга тааржыр терең бол-гаш шымыраш «изиг» өттөр, агы-каңгы, ойлорда меде болгаш вандыг ситен чөк дээр! Шээр малды оларды мөөстөр, ойлар, ийтгилаттар дыкка делгем. Муракчы малчының 557 тыва уксаалыг хойлары бо мага-зыг оларларга хүнчүг-не шыва аны берген. Шялаң өттөп чоругулар.

Силерин совхозта хой ажил-ды ам-лаа өки сайыраваан, бо чы-лын чүс хойга онааштыр чүгүлэ 21 хураганы алган-дыр. Бо бүгүндү чылдагааны чөдөл, хой ажилын өч оруулалыг адыр кылдыр чөоккү үе-де хөгжүдөр төлөөде, чуну кылза чо-гуур деп боодаар силер, малчын!

— Бистич совхозта хой ажилды оруулалыг эвес, шынап-ла карылга-лы адыр болуп турар. Оюн чылда-гаанын-ла хөй. Кол-ла чылдагаан чөдөл дие, шээр мал амгычине сов-хозтун дирекция чөри, оюн тускай эртерингөлери барык-ла кижөөнөй, салбай келгенинде деп боодаар мен. Хой ажилын сайырадырды, хамык-тың мурунда өч баш санын өсүтү-рер, а оюу өстүрөдөр — эдериңле-ни азы тарып боозадымган чогуур өүсүндө хынамчалыг организаcтаар, чаш төлү менди лоруктурар, узлуг хойларын хорамчалын болдурбас керек. Бо чамын бешин бистич сов-хоз шээр малдын тарып боозадыла-

узлуг чөтөстөр барын сессияга иле-реткен. Илганыга Советтериниң док-таамал комиссарины дика чөтөс ажилдап турар. Илестелдиң шь Бегин болгаш санал берген депутаттар чамгыс-даа доктаамал комиссияны ажилынын дугайын чуталаан. Райкуускомнун талазындан район Советиниң доктаамал комиссариның даргаларын семинарын-даа, сургаалдыг чөвүлел хуралдарында эртерберген. Район Советиниң узлуг өөрдигезинин талазы-биле доктаамал комиссиянын даргазы эш Суваң-оолдуң «солгун турганын дин-наан боордан башка, биске кандыг-

Районда чөр ажилынын култура-зынче кижөөңей салбайн турар. Оюу жузурунда бо чамын ол муң га тарла култураларындан чүгүлэ 5 муң гек-тарын тараанын кезип алган болгаш районга тарааның дүжүдү ортумаа-биле гектар бүрүсүндөн 2-ле центнер болган. 18 муң ганың чүгүлэ 7 муңун өртөөн чылын аңдарып белеткөөш. Келир чылдыг 20 муң тарылгазынга бо чамын чүгүлэ 9400 га хире чө-ри чарык белеткөөш. Сүтгаттыг 5600 гектар чөдөн чамгыс-даа гектарын сугтарбаан. Илганыга Тес-Хем буга-зын ажиллавыр турар, 4600 аажы гектар кукурузанын чүгүлэ 2420 гек-тарын дүжүдү ажаал алган болгаш гектар бүрүсүндөн 75—80 цен-тир-ле ногаан массаны алган. Ра-йондуң ажил-агыйларын талазы-биле чөтөс ажиллавыр турар, 4600 аажы гектар кукурузанын чүгүлэ 2420 гек-тарын дүжүдү ажаал алган болгаш гектар бүрүсүндөн 75—80 цен-тир-ле ногаан массаны алган. Ра-йондуң ажил-агыйларын талазы-биле чөтөс ажиллавыр турар, 4600 аажы гектар кукурузанын чүгүлэ 2420 гек-тарын дүжүдү ажаал алган болгаш гектар бүрүсүндөн 75—80 цен-тир-ле ногаан массаны алган. Ра-йондуң ажил-агыйларын талазы-биле чөтөс ажиллавыр турар, 4600 аажы гектар кукурузанын чүгүлэ 2420 гек-тарын дүжүдү ажаал алган болгаш гектар бүрүсүндөн 75—80 цен-тир-ле ногаан массаны алган. Ра-йондуң ажил-агыйларын талазы-биле чөтөс ажиллавыр турар, 4600 аажы гектар кукурузанын чүгүлэ 2420 гек-тарын дүжүдү ажаал алган болгаш гектар бүрүсүндөн 75—80 цен-тир-ле ногаан массаны алган.

Хойжубиле чугаа

«Межегей» совхозтун деискээ-ринде Узлуг-Кудук деп чөр бар. Совхоз хойжуларынын бирөөш Оюн Эндериңеевич Денең-оолдун кыш-ла шаак мында турар. Узлуг-Кудук де-вискээри — шээр малды кыштага-дырыга кайгамчык таарымчалыг чөр. Хоочун малчын Оюн Эндериң-еевич оуу илганын-ла шийли алган. Хой малга тааржыр терең бол-гаш шымыраш «изиг» өттөр, агы-каңгы, ойлорда меде болгаш вандыг ситен чөк дээр! Шээр малды оларды мөөстөр, ойлар, ийтгилаттар дыкка делгем. Муракчы малчының 557 тыва уксаалыг хойлары бо мага-зыг оларларга хүнчүг-не шыва аны берген. Шялаң өттөп чоругулар.

Силерин совхозта хой ажил-ды ам-лаа өки сайыраваан, бо чы-лын чүс хойга онааштыр чүгүлэ 21 хураганы алган-дыр. Бо бүгүндү чылдагааны чөдөл, хой ажилын өч оруулалыг адыр кылдыр чөоккү үе-де хөгжүдөр төлөөде, чуну кылза чо-гуур деп боодаар силер, малчын!

— Бистич совхозта хой ажилды оруулалыг эвес, шынап-ла карылга-лы адыр болуп турар. Оюн чылда-гаанын-ла хөй. Кол-ла чылдагаан чөдөл дие, шээр мал амгычине сов-хозтун дирекция чөри, оюн тускай эртерингөлери барык-ла кижөөнөй, салбай келгенинде деп боодаар мен. Хой ажилын сайырадырды, хамык-тың мурунда өч баш санын өсүтү-рер, а оюу өстүрөдөр — эдериңле-ни азы тарып боозадымган чогуур өүсүндө хынамчалыг организаcтаар, чаш төлү менди лоруктурар, узлуг хойларын хорамчалын болдурбас керек. Бо чамын бешин бистич сов-хоз шээр малдын тарып боозадыла-

Хойжунуң түңнөлдөри болгаш бодалдары

Хойжунуң түңнөлдөри болгаш бодалдары — шээр малдын ажаалдазын зооветеринария не-геддериниң делешегинге ам-лаа че-таакшан олар ош. Оюн чугаанын ол уламчылай-дыр:

— Бистич, кожагы хойжу Оюн Сырат деп малчын бар. Бо чамын чүс хойга онааштыр ол чүгүлэ беш хураган алган, узлуг хойларыны бешин хорамчалын болдурган. Чамдык малчынарнын түнөөлү мындыг тур-да, совхозтун шээр мал амгылы кан-чап сайыраар боор. Хураганын чөдир албайн, узлуг хойларыны хорамчалын болдургаар, эт болгаш дүк бугу-дурени өвөөжөр, а мал ажилы бо чугула продуктуларыны чөдү-гезин конгуч аартаар боор чө-вө-дир. Шээр малдын продуктулуг чорун бисте ам-лаа чамыс.

Сарлык кадарчызы

— 1959 чамдын күзү чөвө. Совхозтун сарлым кадар дугайында «Бардык совхозунун дирекция чө-ринге бөдүлүнү күзөлүмүн илестер-кен мен. Мөөң дилөөмин совхозтун дирекциязын хандырган. Хөдөлөң салбырынын сарлым кадары-биле үдөөң алым—деп, Күжүгөт Кан-оол ирей чуталады.

Күжүгөт Мээрен-оолович ол-ла чамдан эгелен бо хүнирге чөдир совхозтун сарлым кадарын, Хөдө-лөңгө Төректгй бажынны тайгалы-га кыштан, чай боорга Кызыл-Тайга-нын сарлын тайгалыгга чылап, сөө-лү чылдарда Алаштын үстү Шыда-якка кыштан келген.

Кадары бо чылдарда ол амгы-га бөдүлүн арга-дуржугалаан ул-гаттырган, илганыга сөөлү чылдар-да бөдик көргүзүлгөриңиң чөдир алган.

— Мөөң кадарып турар сарлым-дан бо чамын 61 сарлык төрүүр турган. Оларын интинден 56-зы турган, 57 бөязаалары камтал-п алган мен. Бир сарлык ийнеткен. Ол чөре ийнеткөп сарлык чөвө. Сөөлү үш чылдарын дургузунда төрөң сарымчаларын оолдары м-бай, бичин болуп аларган. Бо дуга-йын мал амгылынын тускай эрте-мингери-биле чуталаам, чүте м-дын тодарадың, олардан арга-сүм-елерин айтырып көрдүм. «Хамык үжүр — чамгыс колдун мал үр чылдарда төрөл-уксаа салган келгенинде болуп турар-дыр» деп табылгылар бол-дулар. Оларын оозу-ла шы. Сар-лымтын бугам үч сарымчалын хү-лөө алырмын-ла буга болгай. Ам удаас «Кара-Хал» колхозтун сар-лымын бугамын орнотуп алган дуга-йын чуталаамыр мен—деп, Күжүгөт

Мээрен-оолович ажил-хөректин өки билири-биле чуталады.

Эш Кан-оол, сарлык кадарып кел-ген бугу чылдарында совхозка 212 бөязааларын лоруктуруп, өстүрүп берген. 1964 чылда кадарчынын колданыдан 60 сарлык оолдар. Оларын бөязааларын бүрүн камта-лап аларын ол хүлээниң турар. Бо чамын бөдү бир артык кыштагыны белеткен алган болгаш чамгы үеде 6 тонна сикени белеткен алган.

Күжүгөт Мээрен-оолович чүгүлэ сарлык кадары-биле кызыгара-ла-тымайы, хөй-интинин даалга күсө-дүп, бөдүнүн чожазы кадарчыларга доктаамал барып, оларга бесөдө-лөри болгаш солун нөмүчүлгаларын чо-рудуп турар.

С. КОМБУЙ-ООЛ,

НИКОЛАЕВСК ОБЛАСТЬ. Воз-несенен бугу-дурге эргелениңиң Киросе аттыг хөмүдүмдөгү колхоз-лунуң удуртулгалың чаа дарга, коммунист Николай Николаевич Рябошанка чөди чыл мурунда холга алган. Ажил-агыйда амгы-ларкөрдөр дараан сөпиг эгелген. Дарганын иннижижяанын бугулар

18 миллион кубаметр суг кирер ишир болгаш 670 гектар шөлдүг сугуну кылымал шыгямаырын туткан. Ында балыкты болгаш суг нүжүн өстүрүп турар.

Чүгүлэ бо чылда бөдүн колхоз-чуларыңа 50 өг-бүлелери чаа ба-жынарне нөмүч кирген. Колхозтун орулгазы 900 муң рубль четкен, азы 1956 чы-лындан оон катар хөй дарга ол. ЧУРУКТА: колхоз даргазы Н. Н. Рябошанка. СЭТА-нын фотохрониказы.

Мурнуу Вьетнамның улузу бодунуң хуу-салымын боду башкараар ужурлуғ

Декабрь 20-н — тайбы дээр демиселчилер-биле болгаш маандырлыг Мурнуу Вьетнамның улузу-биле эл-сеткил каттыштыралышынын делей хууи — бүгү дигерге калба-биле демделген эртирген. Америк империализмниң аяк агрессиясынын болгаш интервенцияныын политиказынын түкенинде хэй чыдарда качыдап келген ол чуртта тургузган кедегэй шыгыш байдалга ханы дүвүрэн ак-сиккилдиг бүгү кижилер Мурнуу Вьетнамның арас-маандырлыг улузу-биле боттарынын эл-сеткилин каттыштырып турарын медегелен турар.

160 муң ажыг кижиниң элурте-ни, 670 муң кижиниң гудуу хорут-дарышкына, эрип-шадылгага таварышканы, херек кырында албадал лагерьлери болуп турар «стратегтиг суурлар» деп алдар суурларга каш-каш миллион кижиниң кирип кал-
дургени — Мурнуу Вьетнамга империализмниң болгаш оларның чалчарлынын он чылдарда кара-тур-урада ажаллап келгениниң коргун-чүг түкенин ишди-дыр.

Ам Мурнуу Вьетнамда болуп турар чүдүр делегейниң дүшкүртүгү чүрүм чавырлыдырарын нийти чүткүлдери-биле болгаш перспективалары-биле мырың чүрүшке болуп турар. Улус чоңга удур, чарлаваан агрессия дайышы күнелдире-ниче Пенгосонун болгаш өзгөчө чедир ирэн гидродильмичи эзу-чүрүмү дүжүргөн соода эрге-чагыргада кирген оң чаа чалчарлынын углангышын база-ла ол хоозун илтигаричи өркүчкү үнер аргаын дидеп тывар дээр мурундагы бүгү фронтдагышынар мыскыл ол хире перспектива чоук болуп турар.

Эн-не дайынчаруу хөөнүг бөлүктөрүн ичеге турар политиказынын уре-түннел чогуу билеп турар кижилериниң саны Каттышкан Штаттар-
ның бодунда беин өзүп турар. «Юнайтед стейтс» бьюс энд оупризиот» дээр эң реаксылыг журнал беин Сайгонга шериг эргилдеи бурдуруну биче-ле мурунда Мурнуу Вьетнамда байдалыг дугайында АКШ-тын башкарыкчы бөлүктөрине «эричүгү эвес анализ» кылган. Ин-тервенцилерге болгаш оларның чалчарлыныга уаур уаустун өзүп турар уауранышынын ачын эртериниң оруктарын болгаш аргаларын көр-бей турарын ол журнал билгенин.

Чогуу-на харын даштыкы интер-венцилерге ажыктыг «дээр талаже эргилдеге» идегээш, оларның орга-низастап база ноябрь 1-де боттандыр-ган шериг эргилдеини кылганы база негетиниң келген деп чүве иле-дир. Амьдыралдан хоорук, боттүг элес ол-ла «идегелдерге» кордаш-кынаары Пенгосонда ам-жа башта-шан. Ол дугайын АКШ-тын кам-галды министр П. Макнамара Сай-гонда амгы аян-чорую херечилеп турар. Р. Макнамара боттүг сорул-дар-биле ишде чедип келген дээр-лик кым-даа чуталган шыдаа. Аме-рика парлалганын айтп турары-биле алдырга. Р. Макнамара Сайгонун чаз башкарыкчыларыга ийиши-кын кылып болгаш Мурнуу Вьет-намга америк интервенциянын халч-тадыр деп аазыккынны оларга бөр-бодалдыг чед берген.

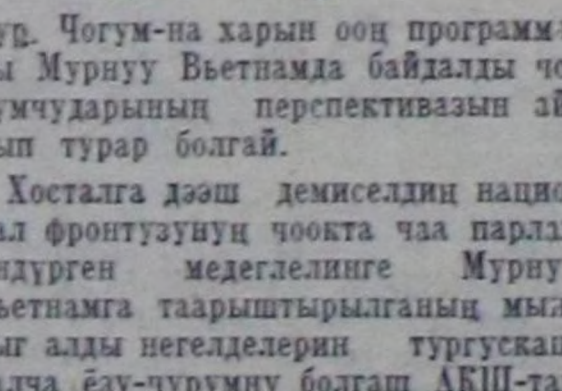
Мурнуу Вьетнамны хостар дээр демиселди национал фронтузуну үш чыл болгон оюн демделээр-биле Тайбынын Бүгү-делегей Чавырды-ни шийтирннн эзүгар маандырдыг муруну-вьетнам улус-биле эл-сеткил каттыштыралышын хуун эрти-рип турар. Ол национал фронт кал-ба «тозалеки» организация болуп турар. Фронт 20 ажыг организация-нынын каттыштырып турар, оларның иштинде эң уугу политиктиг партия-ла — радикал-социалисттерини партиясы, Мурнуу Вьетнамны демок-раттык болгаш улусчу-революци партиялары бар. Массалык азам-бүгү хамааты, шериг, аныктар, шакин чүдүлге болгаш өске-даа организа-циялар ол фронтуда база баптап ту-гар. Ол эң калбак патриотчу катты-жымшыканын садырарын кайы хире уеуг болуп турарын оң кезигү-үнениң болгаш оң талазында турар кижилериниң саны 7 миллион болуп турары-биле билеп ал болур. Бир өвс национал фронтуну салып тур-рар сорулгазын барымдаалал көр-боза, ында кизи кайгаар чүве чок-

туд. Чогуу-на харын оң программ-ты Мурнуу Вьетнамда байдалы чо-гуумчударынын перспективанын айт-тып турар болгаш.

Хосталга дээр демиселдин нацио-нал фронтузунуң чоокта чаа парлал үндүргөн медегелдиге Мурнуу Вьетнамга таарыштыралыгыны мылды ады негелдерин тургускан: чалча эзу-чүрүмү болгаш АКШ-тан хамаарылгалы чорукту узуткаар; эзүлүг калбак демократияны амыд-ралга боттандыр болгаш хоойлуга үндөлөөш бодалдын, парлалганын, организацияларын, хурдаларын, чыкаадырын хостуун, профинел-дериниң болгаш партияларын хосту-ун, кижилериниң шимчөөшкенин хостуун, чүдүлгенин хостуун хандыр-дыр; Мурнуу Вьетнамда америк аг-рессияны соксадыр — республика шери-нин кезектеринин база шериг болгаш хамааты албан черлеринин бүгү америк чөвүлкчилери чылд-адыр, а оң даразында АКШ-тын бү-гү шеригтерин болгаш шериг ажал-дакчыларын Мурнуу Вьетнамдан үн-дүр; хамаарылгал демократык поли-тиканы чорудар; дайынны сокса-дыр болгаш агаардан «үркүч» боор-лашкынны доп-дораан соксадыр; хамиктиг хоран бүдүмелдерин болгаш өске-даа ол шыкач чүдүлгенин азы-лаарын хоруур. Дайынны соксады-рын болгаш чутуга айтырларынын шийтирлэрин — бүгү-нинтинин хосту-ту соңугадын чорударын болгаш нейтралитеттин политиказын чорударын база национал каттышка чазакты тургузарын чедип алып тө-лөөдө, Мурнуу Вьетнамда соңуграл-дыг талалар чутугалашкынаарын эгелээр ужурады.

Мурнуу Вьетнамда кризисте чүтгө вьетнамчалар боттары узулуп шы-даар. Бо хүнерде, тайбыга анык-шылдыг бүгү кижилер Мурнуу Вьет-намны маандырдыг демиселни турар патриоттары-биле боттарынын эл-сеткил каттыштыралыгыны онза күш-тү-биле база катп батыдап турар үдө, 1954 чылдың Женева дугур-жугуларынын шыгыш сагырын болгаш чепсектиг агрессияны соксады-рып Каттышкан Штаттардан хөй-үнени шийтирлэп ичеге турар. Интер-венцилер Мурнуу Вьетнамдан үн-дүр чоруп ужурады. Ам Мурнуу Вьетнамны улазу бодунуң херекте-рини боду башкараар эргени алдыр ужурады.

И. ОРЛОВ.

Мурнуу Вьетнамда...

Муцгаргай түннел

ЛОНДОН. (СЭТА). Иоганнесбург-тун 314 муң африка ажыкты чо-нарнын 90 хуузу эвээш ажал төле-вирин ап турар. Эр кижилер болгаш херэжениер боттарынын өл-бүтөлөрү штан өлбөтүн түннел чыгыш түрү турарлар. Хөй уруглар аштыр у-жундан болгаш азыралдан өзүп турар. Мурнуу-Африка Республикада африкааннар аар-берге ажилды кү-дөдип, чоңениң ажал төлевирин ап турар. Кара кештилерге — кара ажил, ак кештилерге — тамчыктыг ажил — Мурнуу-Африка Республка-нын кол хоойлауу ишдыг бооп ту-рар.

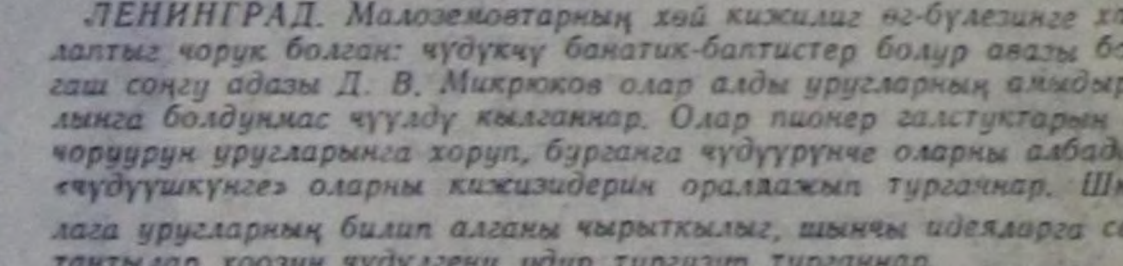
«Форвард» деп муруну-африка журналдың ажилдакчысы Маргарет Смиттиң кылган шийделеринин коргузуп турарын эзүгар алдырга, африка кизи ак кештиг кизи-биле бир домей ажылды кылганда беин ажал төлевирин аяда 5—7 катп эвээшти төлөп турар.

Дэди өрөддиге черлери дооскан дипломаттар, мычала-даа рессия республиканын байлаларында бижик даякчылары болгаш чөм даякчылары болуп ажилдаар ужурга таварышкан африкааннар-биле, ший-делди чорузуп турган. М. Смит та-нышкан. Олар боттарынын тускай эртеминиң аялы-биле ажил тып алдыр эрга чок.

Мурнуу-Африка Республикада дээр эртемниң ичеге алган африка кизи чүү-даа чүвөгө иделээр аржаж, ында чүтгө кижиниң кезиниң өнү-бүлгө көрүп турар. Ындыг муцгаргай түннелдээ дээрги Смит кылар ужурга таварышканы ол.

Тудуп хоругдаашкын

ПАРИЖ. (СЭТА). Соңуг хүнерин дургузунда Венесуэлага Комму-нисттиг партиянын болгаш «чөн үздигдериниң революци шимчөөш-кин» партиязынын он хире ажилдак-чыларын тудуп хоругдан дээрин Фрэнс Пресс агентиле Каракастан дамчыткан.

Муцгаргай түннел...

Хулиган туттурган

Тес-Хем районун «Тере-Хал» кэдээ ажыл-агый артелиниң кезигү-нүгө Григорий Васильевич Козачев дээр чээрби харыг анык ол кирип алган турган.

— Ол хире анык кизи колхоз бу-дүрдүгениң ажилдарына дына-ла ишпейлэп кириж бөрү димж, кол-хозчулар анаа ичеге турганнар.

Ындыг болза-даа колхоз ол ба-рык-ла ажылдаваан, колхозчуларын ичегелин шыгытпаан, харын үргүчү-ле арагаалаар чорукка кы-далып, бодунуң төлөп чок чоруун до-раан-на илеректен.

Ол анык кижиниң анкетаны бил-диргип: кайда-даа ажилдавайтп ту-рар, кезигүп эвес, бижикти биче би-рип кизи болган-дыр.

Бо чылдын апрель айда өске бодук чорук үдө казы маган оорлаш, улус сулуна ол ийи чылда шенде-ле база шийтирген. Ичалда-даа оорган бичи-даа этинип чала-баан болгаш хулиганыг чоруп үргүчү-леп келген.

Сентябрь 1-де Кувгуртүг суурна чурттакчылар-ның бажыныга даш туткаш сонга шилин буза шапы-шаан, калдал кээрге, К. дээрн бодун оорган күш-биле камгааланган турган. Хулиган оң эртемине база-ла ара-галаш, Х-нин бажынында ак бо-луз былаап алган, суурун куум-чүзүгө бодук чоруп, элөөн каш ки-жини оң-биле оон, бажынарнын сонгаларын урөп чоруп турган.

Шак мындыг дерин хулиганын сула салыр арга чок болган. Ичан-гаш хоойлу эзүгар нигилелден ол тускайлаптынган.

Байсаалганың чорудулазында болгаш бургууун чамдык талазы-биле битилзе-даа, чамдыктарын чажыр-ган.

Хулиганың хөрөөн улус суду чорук үдө казы маган оорлаш, улус сулуна ол ийи чылда шенде-ле база шийтирген. Ичалда-даа оорган бичи-даа этинип чала-баан болгаш хулиганыг чоруп үргүчү-леп келген.

ЧУРУКТА: Роберт Малоземов бодунуң думчалары-биле. Соңуг талачынык: Надя, Вера, Оля, Роберт, Маша, Павел болгаш Петья. Фото И. БАРАНОВТУУ. СЭТА-нын фотохроникасы.

Б. БАДЫ-ЛАМА. Резантор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Тараачын солунунуң байырлалы

ПАРИЖ. (СЭТА). Күш-ажылы француз тараачынарнын эн-не сураг-лыг солуну — «Терр» (Чер) — Францияның Коммунисттиг партиязынын негелде бир уааа үнер солунунуң 1000-гу байырлалдыг номери декабрь 19-та үнгөн.

«Терр» бижидичилериниң болгаш номчуучуларынын санынын тала-зы-биле алырга, Францияда бирги кезде ажил-агый солуну бооп турар. Оң тиражи — 150—160 муң, а оң номчуучуларынын нийти саны — 600 муң ажыг кизи чедип турар.

Солунуң байырлалдыг номеринге оң политиктиг директору, Фран-цияның Коммунисттиг партиязынын чыгыни секретарынын оралачысы Валдем Рошенин бижканы болза: «Солунуң ол чедисиининин чылда-гааннары чүдө диде, шөлдөрүн ажил-ишчилериниң негелдерин оң могаг чокка камгалар, күш-ажылы тараачынарнын амыдырал байдал-дарын экижерди дээр демисел, коммунисттерниң программазын болгаш санандарын оларнын ортузунга ичегелдип, тайбынын, хосталганың бол-гаш демократиянын херээ дээр демисел турарында».

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Парламент чазактын түшкөн соода оон орунга республиканың президентиниң парлала айтырларынын талазы-биле төлө-лөчкүн Ф. Финдистин чөөк чаа медегелдени болза, Камбожада дипломаттыг ажилдакчылардан аңгыда, бүгү америк шериг, экономиктиг болгаш култура төлө черлеринин ажилдакчыларын Каттышкан Штаттар кыйсытын келдирип турар. (Ону Камбожадын негелдеин эзү-гар боттандырып турар — редакция-нын тайлыбыр). Дипломаттыг ажилдакчыларга хамаарыштыр кал-дыг диде. Финдистин «суу-биле алдырга, АКШ-тын дипломаттыг ажилдакчыларын Пиом-Пеньден кый-гыртарын Каттышкан Штаттардан Камбожадын чазда дилер кылбаан».

Финляндияның чаа чазаның программазы

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Парламент чазактын түшкөн соода оон орунга республиканың президентиниң парлала айтырларынын талазы-биле төлө-лөчкүн Ф. Финдистин чөөк чаа медегелдени болза, Камбожада дипломаттыг ажилдакчылардан аңгыда, бүгү америк шериг, экономиктиг болгаш култура төлө черлеринин ажилдакчыларын Каттышкан Штаттар кыйсытын келдирип турар. (Ону Камбожадын негелдеин эзү-гар боттандырып турар — редакция-нын тайлыбыр). Дипломаттыг ажилдакчыларга хамаарыштыр кал-дыг диде. Финдистин «суу-биле алдырга, АКШ-тын дипломаттыг ажилдакчыларын Пиом-Пеньден кый-гыртарын Каттышкан Штаттардан Камбожадын чазда дилер кылбаан».

Камбожаның чазаның негелдезин эзүгар

ВАСИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тын күрүнө департаментиниң парлала айтырларынын талазы-биле төлө-лөчкүн Ф. Финдистин чөөк чаа медегелдени болза, Камбожада дипломаттыг ажилдакчылардан аңгыда, бүгү америк шериг, экономиктиг болгаш култура төлө черлеринин ажилдакчыларын Каттышкан Штаттар кыйсытын келдирип турар. (Ону Камбожадын негелдеин эзү-гар боттандырып турар — редакция-нын тайлыбыр). Дипломаттыг ажилдакчыларга хамаарыштыр кал-дыг диде. Финдистин «суу-биле алдырга, АКШ-тын дипломаттыг ажилдакчыларын Пиом-Пеньден кый-гыртарын Каттышкан Штаттардан Камбожадын чазда дилер кылбаан».

Камбожа-биле АКШ-тын арасында чөрүдүзүн таарыштыр шийтир-лэри-биле АКШ-тын күрүнө сек-ретары турган Л. Агвеси Камбожа-же чорур деп турар дээр чүвениң дугайында америк парлалганы хөй сабын дымнадыларыга хамаарыш-тыр Финдистин медегелдени болза, Камбожанын Вашингтонда элчини-биле АКШ-тын күрүнө секретарынын политиктиг айтырлар талазы-биле орадакчымы А. Гариманын бо ай-тырыг талазы-биле чуталашкын-кынаары эки талазыг түннелдерин бөрбөөн.

АКШ-ТЫН СӨВАДЫНДА

НЬЮ-ОРК. (СЭТА). Вашингтон-дан келген дымнадылардан алдыга, сошналкыг чурттар-биле АКШ-тын саздылжалыгына чедди тыпырын-га болгаш ачка-хорөңи бөрине чазактыг кижирин хоругдан турар, төлөлекчилер палазанын шийтирин сенаторлар база-ла хүдөөшөн. Ол программага 3.272.500 муң долларын тускайлап бөрүн баш удур көрүп турар хоой-лу төлөвизиди сенат бадылаан.

Саздылжалыгы хөгжүдөр чорук Каттышкан Штаттарга ажыкты болуп турар деп, бадылаашкынын муруну чарында, конгрессе ном-чаан президент Джонеонун бижини-де овазал демделген турар.

Даштык күрүндере дуаламчы бөрүдөрүнниң программазы боттан-дылары-биле чазактын ичегэй хөрө-ңилерин кызыра дээр төлөлекчилер палазанын шийтирин сенаторлар база-ла хүдөөшөн. Ол программага 3.272.500 муң долларын тускайлап бөрүн баш удур көрүп турар хоой-лу төлөвизиди сенат бадылаан.

ТОПЧИЛЕР — бо ыттар дилги, бажың № 3 телефонлары: Резанторн 1 — 63, рела хторун орадакчыларын 35 — 24.25 — 38, иеологга талачынык 37—13; харысалгалыг секретарынын 23—35, килдинин 37—13, 23—54, үдөтүр үдүрүлгенин болгаш партияжи амыдырал килдинин 22—64, чагаа, ажилыг болгаш кэдээ корреспондентилер база совет тургузуп болгаш иштиг информация килдинин 20—6, бухгалтериянын 31—75, корректорларын 21—47, солуга келбей баргада 32—75 телефонче долгаар.

КИНОЛОГТУН СУМЕЗИ

Өлүк белеткелдин күрүнө планын күрүндере уксаалыг ачык ыттар-нын дугайы улау. Бо чылдың амыр-ына Тажур районуң «Совет» хире ыттары эерткеп, «мычак алдын» тыгжыгыч чорупканнар. Дээр көүл-дөс кылдыр сырий үнгүзүш узуи боштерил, дымтарыл, шивилерин аргаларда иштарады азы уяларын чыктылкан динчерин ыттар чеге-ле элөөшө? Аңчы бичи-ле сымлр тээн даяжып дынчар каар, динчирин арбаа ичиги кайнар улаанын чан-дыр албас, чыг ыттар болгаш оран-чокта бир ыш бажында өскө ыш бажыне шурай берген динчир чан-дыр көрбөс — аңчы ыттын онзагы шивилерин илди болур.

ЫТТАРЫН УКСААЛЫ

Даштык хөвчелдин болгаш өскө-даа онзагы байдаларын талачы-биле аңчы 100 хире уксааларыг. Ичалда-даа оларнын иштинде: аңчы уксаалыг, албан-ажылдыг болгаш бажың иштини ыттары деп, оларны үн-чө болжук хулап турар.

Маңаа чүдө аңчы уксаалыг ыттар-ны дугайын соуурап көрөлөкчир. Аңчы бурузу кандыг-бир аңынашкын-ның хөвирин шили алган турар дээр билдингир; чамдыктары суг болгаш тайга куштарын аныктаар, бир чамдыктары динчирине азы дилгилээрине, а өскелери иштээрине азы бүгү хөвирлер-биле аңы-нарында-ла аныктар. Ичангаш аңчы аңчы уксаалыг ыттар база шак-ла ким-дыг шивилер бодуштуг. Ичангаш аңчы бурузу бодунуң аңынаашкынын кол хөвирин тааржып уксаалыг итти талкап, оңу тургүзүгө-ле, 6—8 ай чедерге, алдан ичегелдир чутуга.

Бодунуң мынын кандыг уксаа-лыгын, кандыг аңырын сүрерин, оңу канчаар бөрөдирин хөй-хөй аңчылар билбей турарлар.

ЛАПКАЛАР — ол дээрге «мын-дыг» аңчы сүрениден ойдааыла ыт-тар-дыр. Олар динчирине, иштээр, асы-биле сегиржиринг, буур, ас күзөн, күш дээр өскелерин-лаа сүрениге кайгачык чүткүлдүг ыт-тар-дыр. Оларын тус-тус хөвирлери-нин болгаш шивилерин аңы-биле орус-европа, барын-сибир, карел-дин болгаш чоюн-сибир лайкалары деп ыттар турар.

Лайкалар шылдамкык, сүрениге чүткүлдүг, калды-лаа берге чет-ке, кандыг-лаа берге үдө аспа, уг-шин, эзенин турар черин часпа-сы, дымжы, корунгүр база чычты болуп өскелерден мылап болурады.

БОРЗЫЛАР — бо боткүтүң укс-саалыг база элөөн хай хөвирге ху-ваар. Олар ак чегелерге кондарын, дилгилерин, бөрүлери сымырп тур-гаш, аңыларыга өскө ыттардан ыл-галдыр. Оларның кол шынар — сүр-ген аңырыга адаанындала, манчы-ның дүргенинде (секундада 20 метр) болур.

ТОПЧИЛЕР — бо ыттар дилги,

УКСААЛЫГ АНЧЫ ЫТТАР ДУГАЙЫНДА

кадан, бөрү, буур, элик болгаш чеге-лилер сүрениге онза чүткүлдүг. Олар могавас, кышкы хүи дүргүзү-дэ аңырын 100 ажыг км чеге тура-душпейт, сүрүп шылаар. Оларнын үнү өткүт.

ЛЕГАВИЛАР — бо уксааны поштер, сетелер, спаниэлдер деп ыттар турар. Олар сүг, тайга куштар-нын аңыраарыга дулаалар, сүген арзында хоруп берген куштарын эскерип каар, оң соода аңчының командалыг эзүгар оларны хоойу үндүрениге база оруп күш дүшкөн азы бадылган куштарын аңчыга чедирениге онза авангар болурады.

ҮНГҮРЖҮЛӨР — маңаа фокстер-ерлер болгаш таксарлар хамаары-лар. Олар үндүрлөр иштинден муруттар-ны, дилгилерин болгаш тарбагларын соруп үндүрениге, а ол иш-каш саклаар, маңгыштер шала-ларынын алаачы кирген аскыр-деге-лерин узуткаарына онза мержели-дилгилер. Бичиң болза-лаа, боттары шымыра, аңыраа алааныг, үнү чы-дыр, дилтери бажы болур.

Аңгы аңчы уксаалыг аңчы ыттар-ны бүгү-ле аңынаашкыга хөвгөлөп болжолдордуру. Ичангаар аңчы бурузу уксаа талазы-биле бодунуң кол аңынаашкыны таарымчалыг итти шили алган, оңу чымылан-на өрөдери эргежок чутуга.

Тыва АССР-ниң девсакырында кол-дуунда-ла Чоюн-Сибиринг лайкаларын ичегелээр. Ичалда-даа иттарны хамаан чок сула салып турарындаар уксаалыг лайкаларын тывары азы берге апарган. Оларнын чамды-гында Чоюн-Сибир лайкаларынчын нийти хөвирлер бар-даа болза, хай-нактагылаан, овор-хөвир үрөл-гүзүш.

Чоюн-Сибир лайкаларын шилип алдыра, оларнын даштык тургузуу-шынчир херек. Доктаатынган хөм-чөл талазы-биле алдырга, бо укс-саалыг ыттары мындалыг дургүшкү-нүң кырында чеге чедир аскыр иттар-нын беин 55—56 см. диамтеринин — оортан 2 см, бел-кежин хөвирбеини — 1—2 см чывыс. Аажы-чаңы бир дески, шимчегир, аңчы сүрүкенде, дымжы маңга кирер мурунда челип чоруур. Оңу бир-лай ак, көк, бор, кыра, кызыл, күрөң, шокар-лаа болу-рады, думчууун бажы кара. Кула-лары, бажынын дүктери кыска, мой-нуун, эгилеринин дүктери сырий болгаш терек, бажы үстүндө көргө-шө шала шаанчак хөвирин, хаваа кал-баксымаар, хайының узуу хаваа-зың ууун дурту-биле демселеп тур-рар. Хаваандан думчуу чоруту кер-тпейт, чүшкүзүүнү доңу иле, эрип-тер дески. Кулактары шимчегир, баштары сүрү азы шала тырыкка. Карактары бичекке, муруну уштары халагар, дүгү кандыг-лаа өнүгү бо-ла — кара. Иштиң чыңге, кууруу ты-

рыкты дээрбөк азы хол кандыры хөвирин, ооразына оңу салып, чамдыкка халайтпаан — алган чо-руур. Оңу үзүп сыргалың чүдү-гө деп азы оортан 1—2 см кыска бо-лур.

Хөвир тургузу мындыг ыттарын уксааны үрөгөн — лайкалар деп са-наар: хаваа дөстөк, думчук бажы-нын өңү өскө, бажы тырыккы азы шии, хаваандан думчууң кертин хөлдү эртер калдыр, хааы сүрү азы кыска, кулаа халбар, чывыс, шим-чеге чөк болгаш бажы калбак. Карактары тырыккы, дорт, холун эр-тир улуг азы бичиң, ногаан өнүгү. Кууруу үзүң, дорт азы шывык.

Бистич республиканың хоорайла-рында, суурларында кайы-хамаан чок мандыган, чамдык кижилерин эри-рин, оларның или-хөвир-лаа орбар, үнү чоруп, кандыг-лаа дурду-хөвир чөк белбегер ыттарын бо-ла көрүп болур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвү-лели гильминто-биле демиселди күш-тедилер дугайында доктаады бо чылдың октябрь 14-те хүлээп алган. Ол дээрге онза чутуга доктаа-болур. Аңчы уксаа чок бөгү ыттарын узуткаарын ында айткан. Ындыг турда-ла чер-чер Советтериниң күс-саалыгын, кооперацияны белеткел организацияларын болгаш илдини организация оң доктаады күсөдир талазы-биле чогуур хөмчөлөрүн ал-байгы турар. Оңу боттандыр чорук чүтгө гильминто азырларын тарды-рып булдубуз эвес, харын тоавичи иттарын аңчылар — ажал-агыйга чедирин турар когараларын болду-рып, аңчы ыттарын уксааларын экижерине болгаш азы-чөм кур-лаарларын камнаарыга чутуга.

Өске областтардан болгаш укс-саалыг ыттар өстүрөр черлерден аңчы ыттарын бистич республикаже эк-көрунүп алып буру хөй ачка-хөреңи чармап турар. Бир эвес аңчыр ажилдакчыларынга болгаш дээр аңчыларга уксаалыг ыттарын бөдүктөрин ооган-стан. 1) оларнын эдежертезин илик чорукта болза, бистич аңчы-ларга азы таарымчалыг аңчы ыттар-ны айдирттарын арга алырадыр. Бо азы-биле республиканың аң-чыла эки-дур шийтели-лаа, бе-летке, органдары-даа кандыг-даа хөмчө албайтп турар. Районнар тон-турине, суурларга болгаш малчы-нар-даа иттар көрүлгенин органи-зациялар, уксаалыг иттарга хер-чөдөлөрүн ты шытпай, оларны өрө-дир галды-биле тыныштыла ажилда-рын эргилтээт адайын турарын аң-чыны ажы-агы 1) эргелелиниң база четрин деп дем делээр херек.

Аны уксаалыг ыттары шилип ал, ларын өрө дини күзеп турар аңчылар бисте хөй. Ичалда-даа оларны дуржугазы эвээш. Оң

ужурунда чамдык черлерге чазыгы кылды турарлар. 1957 чылда Токуга болган көрүлдөге элөөн иттар ты-чылан. Даштыдан көргө лайкалар болза-лаа, оларнын чамдык хөвир-лери сир өскө, дурт-сыны улуг бо-лулаан. Оларын лайкалар-биле кызы-гар шеригтериниң өварка укмаалык иттарынчын хайнактары чүвө деп, эдери мычар таймырлап турганнар. Ичангаар өварка дээрге аңынаш-кыга сундул чок, өскө уксааның ылы болганда, оортан алдыган эвектиң аңчы шынарның чуулаары билдингир. Ичангаш, чыгыс ай уксаалыг ыттары эдештирери чү-гула.

Ыттар көрүлденин чыл бүрүде ор-ганизастары бисте чынып болган. Аңда иттарын уксааны шийделеп илеректеш, оларнын тус бөрүлү-дө «ортумак», «эки», «кочуктук» эк-кө болгаш «тергин эки» деп херчелле-дерин тымып турар.

Аңчыр шөлдөрине иттарнын шылгалаларын чорудуп, аңынар та-лазы-биле даалгаларын оларнын кан-чаар күсөткениниң хирези-биле I—II—III чегениң дипломатрын тымып турар. Оон аңгыла, уксаалыг ыт бөрүзүгө бети дээрге-ле 4 чад чедир эртин келген оң торумел-ук-саалыгынын дугайында шыпала-газы база турар ужурады, уксаалык-ны ыт бөрүзүгү элээриниң аттарын аңа көрүскөнү турар.

Устуңе чүдүлдери барымдалаш, иттарнын бүгү талазыг көрүлө-шыл-галаларын чорудуп турар. Аңда шылгал